

VIII Encuentro de Salud de la Zona Norte

Francesca Salido, Rosanna Isern, Isabel Anglès

Facultat de Medicina i Ciències de la Salut. Universitat Rovira i Virgili. Reus.

Introducció

Des de l'any 2005 un grup d'estudiants de ciències de la salut de la Universitat Rovira i Virgili (URV) participa en un projecte de salut comunitària a Chiapas (Mèxic), de la mà de l'associació reusenca Societat Civil Cultural i Solidària per la Pau i la URV Solidària. El nostre projecte, que és en realitat el projecte de salut dels zapatistes, té per objectiu l'intercanvi multidireccional de coneixements de salut, en els àmbits de medicina general, fisioteràpia, nutrició i infermeria amb els formadors, promotores i promotors de salut de les comunitats indígenes de Chiapas que conformen el SSAZ (Sistema de Salut Autònom Zapatista). Vam ser reconeguts amb el Premi Joaquim Bonal de Solidaritat 2012 de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques i de la Salut de Catalunya i de Balears.

L'edició més recent d'aquest projecte ha sigut el *VIII Encuentro de Salud de la Zona Norte*, que s'ha preparat durant tot el curs 2011-2012 i que va tenir lloc el passat octubre a Chiapas, amb la participació de cinc alumnes dels dos últims cursos de medicina, una estudiant de fisioteràpia, dues fisioterapeutes, una infermera, una estudiant d'infermeria i dues nutricionistes, acompanyades d'una metgessa resident i el coordinador de l'associació, alhora que ha pogut arribar a més d'un centenar de promotors i promotores de salut.

L'*Encuentro de Salud* és una eina de formació de la qual se'n beneficien directament els formadors i promotors i promotores de salut de la *Zona Norte* i, indirectament, tota la població a la qual atenen. A l'*Encuentro* ens trobem i aprenem els uns dels altres. Els estudiants de ciències de la salut de la Universitat Rovira i Virgili i els metges voluntaris que hi participem preparem els temes que ens demanen i fem tallers i pràctiques. Però no només som nosaltres els que anem allà a ensenyar, sinó que promotors i promotores dels diferents municipis comparteixen entre ells i amb nosaltres les seves formes de treballar

i els sabers ancestrals que poc a poc van recuperant. Els temes tractats enguany han estat: neurologia, psiquiatria i psicologia, malalties de l'aparell digestiu, atenció mèdica i psicosocial en emergències, fisioteràpia i nutrició.

La salut com a camí i l'autogestió

A Mèxic no hi ha cobertura universal i fins i tot hem pogut veure amb els nostres propis ulls com una persona s'ha de desplaçar descalça, amb bata oberta per l'esquena i un sèrum penjant, des de l'hospital per fer-se un TAC a la consulta d'un radiòleg. L'autogestió de la salut neix de la necessitat d'un sistema de salut universal i gratuït que respecti la idiosincràsia dels i les indígenes de Chiapas.

I s'autogestiona, perquè el SSAZ identifica les necessitats de salut de les comunitats, pensa com es poden cobrir, organitza la formació de les persones que hi participen, etc. Podem veure una vaca que ronda pels voltants de la casa de salut: amb els beneficis que donarà es compraran antibiòtics. Des de les assemblees de les comunitats, dels municipis, dels comitès de salut, dels seus governs —que són les *Juntas de Buen Gobierno*—, des de tots els nivells, des dels que són més de proximitat fins als més globals, es pensa en la salut; en la salut com a eina per a l'enfortiment social, com a valor transversal. I sempre tracten d'unir, de buscar complicitats: promotors i formadors de salut, promotors d'herbolària, parteres tradicionals, promotors d'agroecologia...

En aquests gairebé vint anys d'autonomia, s'han enfortit i han millorat significativament les seves condicions

Correspondència: Francesca Salido Cabistany
C/ Eduard Toldrà i Solé, 6
43205 Reus
Mòbil: 646189740
Adreça electrònica: frans.cat@gmail.com

de vida. El seu nivell de vida és superior al de les altres comunitats indígenes, afins al govern, que reben uns pocs diners que acaben destinant a comprar alcohol i articles inútils (cal recordar que a les comunitats zapatistes està absolutament prohibit el consum d'alcohol i drogues). Fins i tot els partidaris del govern acaben essent usuaris del SSAZ, acudint a les casetes de salut zapatistes, on són atesos sense cap tipus de problema, ja que als hospitals del govern sovint no hi ha medicaments, aparells, metges o personal qualificat.

Ens brillen els ulls quan veiem uns joves amb una edat similar a les nostres, que ja tenen un parell de fills, que treballen al camp. Mirem les seves mans endurides per la feina i veiem com desfan contractures, com calculen dosis, com exploren una panxa, com col·loquen magistralment una via o com suturen qualsevol ferida, com parlen dels beneficis de la lactància materna o pregunten a una pacient si utilitza mètodes de planificació familiar i si té les regles regulars. Són els promotors i les promotores de salut.

Quan t'expliquen que carreguen 50 quilos al coll cada dia i que a les tardes, després d'ocupar-se del seu petit tros de terra que els proporcionarà el seu únic suport, passen visita a tothom que acudeix a la seva caseta de salut sense cobrar... No ens entristeix això, sinó ben al contrari, ens dóna forces per continuar endavant i també per seguir creient en el projecte, que pretén caminar al costat d'aquestes persones, dient-los que no estan sols en el seu somni.

La salut i l'intercanvi de coneixements

La cooperació no és en aquest projecte una opció per fer pràctiques en un país exòtic, jugant a ser metges amb persones que no tenen accés a una atenció sanitària en condicions. Aquesta no és la nostra visió. El projecte no consisteix en un viatge. Comprèn com a mínim un any d'implicació, formant-nos en la realitat social, cultural, econòmica i política de Chiapas, adquirint un compromís, organitzant activitats de sensibilització, treballant els objectius específics del projecte, preparant l'*Encuentro*, redactant un manual de salut i planificant els tallers, i a la tornada col·laborant en la formació del nou grup.

Quan preparem la teoria dels tallers amb els formadors i promotors de salut, ho fem sempre des de l'evidència científica, amb rigor. Potser el més complicat és traslladar els coneixements de salut vistos des del mal anomenat primer món, a la zona on viuen i treballen els promotors i promotores de salut. Revisem els conceptes de salut, treballant horitzontalment les diferents disciplines de les ciències de la salut.

No es tracta d'adoctrinar ni de passar pel nostre sedàs la seva realitat. Sempre treballem des d'un enfocament no coercitiu, des del respecte i des del coneixement de com

viuen, pensen i funcionen. Des del compartir, des del concepte d'una salut d'accés universal, gratuïta i digna, adequada a cada realitat sociocultural. Són ells i elles qui, d'un any per l'altre, demanen els temes que els agradaria tractar en el proper *Encuentro*.

L'*Encuentro* és potser la primera oportunitat que tenim de treballar braç a braç amb persones d'altres disciplines, entenent la importància de l'altre, respectant-nos i aprenent els uns dels altres. Un gran aprenentatge consisteix en deixar de banda la paraula "ajudar" i pensar en el "compartir"; deixar de banda el "jo" i pensar en el "nosaltres"; veure que hi ha més opcions que les cinc lletres dels exàmens test. No oblidem la base de la pràctica de la professió sanitària: una anamnesi detallada, una exploració física completa i un correcte diagnòstic diferencial; però fem un incís especial en la promoció d'hàbits saludables i la prevenció de malalties com a eina fonamental per conservar la salut com a bé col·lectiu.

Ells tenen, potser, quelcom que sovint aquí trobem a faltar: unes ganes impressionants d'aprendre, una visió de servei altruista a les seves comunitats i il·lusió per créixer i avançar. Sobretot ens quedem amb el treball i l'esforç, amb el construir noves realitats amb feina i estudi.

La salut com a dret fonamental, no com a privilegi

Des del nostre punt de vista, el fet que el coneixement arribi a tothom, que sigui del màxim abast possible, que no sigui vist com un privilegi llunyà que només es pot trobar a universitats i institucions és molt important, i també ho és pel SSAZ. A Chiapas hem pogut recordar que el coneixement també es troba en les pràctiques tradicionals, en els recursos del nostre entorn, en el saber dels antics, que tot no està escrit i que moltes coses són vàlides. També hem tornat amb més ganes d'estudiar i de practicar, amb molta més energia per aprendre i ser millors en les nostres professions.

Sovint pensem que viure a la selva, a les muntanyes, en petites comunitats allunyades de les grans ciutats és el problema; que voler construir una autonomia és el problema. Però ens hem adonat que això és una fal·làcia. El problema és que arribin les begudes gasoses i no arribin les vacunes, que arribin els suplementos vitamínics intravenosos i que els destrossin la terra on cultiven, que no puguin ser atesos a un hospital perquè són indígenes.

El seu és un missatge de lluita i resistència, per continuar treballant per la salut de les comunitats indígenes amb pocs recursos, però amb molt treball i implicació, amb molta formació i amb moltes ganes. Se'n va anar la llum, ens vam quedar a les fosques i vam seguir fent classe amb un frontal i quatre llanternes. Ens pregunten, els preguntem, debatem, parlem...

L'aprenentatge de la salut, l'aprenentatge de la vida

La nostra valoració no pot ser més positiva ni més entusiasta. Hem fet feina i ens hem divertit, hem crescut i hem viscut molt. Aprenentatge, convivència, treball i sentiments són potser les paraules que millor defineixen el *VIII Encuentro de Salud*. Hem treballat dur des d'un principi, però sempre amb una rialla a la cara i amb ganes d'aprendre i de millorar. Igual que la pluja que ens va deixar ben mullades anant cap allí, ens hem amarat d'una cultura, d'unes persones meravelloses i d'una altra forma

de viure i pensar. Hem pogut conèixer a les nostres companyes i companys, per sempre, família.

On trobaríem un horari de dotze hores i a més cuinar, netejar i estudiar? Si els fa mal el coll és només *un poquito* i si tenen 39 °C de febre perquè tenen dengue et diuen que ja es troben *un poquito mejor*. Els formadors, les promotores i els promotors de salut són unes bellíssimes persones que tenen un gran sentit de l'humor i un gran sentit de la responsabilitat alhora, i lliuren una batalla diària molt dura. Igual que tallen llenya amb una desstral, et diagnostiquen una bronquitis o ens cuiden de nit o preparen *tortillas* mentre el fum de la llenya els fa tornar els ulls cada dia més vermells.

De les coses menys bones, n'hem fet aprenentatge i somriures. Comprovar que podem adaptar-nos a viure amb menys coses materials si gaudim més de les persones que tenim al voltant, veure que ens acostumem a les latrines, a que ens piquin els mosquits, a dormir un mes sencer en una hamaca, a fer la dutxa diària al riu, a menjar *frijoles* cada dia... perquè estem més vives que mai, entusiasmades amb les ciències de la salut, amb ganes de posar-nos a estudiar i a practicar, reconciliades amb el món, felices al costat d'unes persones llunyanes que no coneixíem. Potser no ha sigut fàcil, però ha valgut la pena. I aquí no s'acaba res, aquí tot just torna a començar.

Aprenre, no perquè t'ho diuen sinó perquè ho vius; que no arriba abans el que més corre, sinó aquell que ho fa amb ganes i esforçant-se, com ho fan ells.